

היסטוריה סביבתית והגורם האנושי (201.3091)

פרופ' מוטי זוהר

סמסטר א', יום ג' 14:00 – 16:00

תיאור הקורס

הקורס עוסק בהיסטוריה סביבתית ובוחן את יחסי הגומלין בין האדם לסביבתו וכיצד תנאים סביבתיים דוגמת אקלים, טופוגרפיה, משאבי מים, צומח ובעלי חיים עיצבו את גורלן של חברות אנושיות בעבר. במהלך הקורס נדון בדוגמאות מהארץ והעולם ובהן התמוטטותן של תרבויות עתיקות כמו אלו של אי הפסחא וערי המאיה תוך בחינת תפקידם של גורמים סביבתיים שעלולים היו להשפיע על קריסתן. נבחן את הדרכים בהן בני אדם ניסו להתמודד עם תנאי מחיה קשים בתקופות קדומות למשל באמצעות פיתוח מערכות מים מסורתיות באזורים צחיחים או התאמות שנעשו באזורי מחייתם. נעסוק גם בשינויים שהביאה עמה המהפכה התעשייתית כגון עיור, טכנולוגיה וצריכת משאבים מואצת ונבחן את השלכותיהם על הסביבה והחברה האנושית. לבסוף, נעסוק באתגרים סביבתיים עכשוויים ונבחן מה ניתן ללמוד מהעבר כדי להתמודד עם אתגרים עתידיים דוגמת משבר האקלים, התמעטות משאבים וזיהומים סביבתיים.

סטודנטים יקרים וסטודנטיות יקרות,

אם יש לכם לקות למידה או מוגבלות/בעיה רפואית שעשויה להשפיע על לימודיכם, ושביגה אתם זקוקים להתאמות, אנא פנו לדיקנאט הסטודנטים, למדור נגישות ולקוויות למידה:

דוא"ל: LDA@univ.haifa.ac.il טל: 04-8249265

לאבחון והתאמות בגין לקות למידה ו/או הפרעת קשב יש לפנות ליה"ל:

דוא"ל: mhait@univ.haifa.ac.il טל: 04-8249022

אם יש ברשותכם מכתב התאמות מהאוניברסיטה ואתם זקוקים להנגשה בקורס אנא פנו אליי (למרצה) בשעות הקבלה או במייל, בסמוך לתחילת הקורס.

If you have a disability that may affect your studies and for which you may require accommodation, please contact me (the lecturer) or the Accessibility and Learning Disabilities Department at the Dean of Students office:

E-mail: LDA@univ.haifa.ac.il Phone number: 04-98249265.

If you have received an accommodation letter, and need academic adjustments, please contact me as soon as possible.

מטרות הקורס

1. הבנת עקרונות ההיסטוריה הסביבתית ואת תרומתה לחקר יחסי אדם-סביבה לאורך התקופות.
2. זיהוי גורמים סביבתיים, חברתיים וכלכליים שעיצבו תרבויות וחברות אנושיות.
3. בחינה של דרכי השפעתו של האדם על סביבתו ואת יכולתו להסתגל לשינויים סביבתיים.
4. ניתוח מקרי בוחן של אסונות טבע, תיעוש ועיור והשפעתם על שינוי חברתי-אקולוגי.
5. הכרה של התפתחות רעיונות השימור, הקיימות והאקטיביזם הסביבתי בעולם ובישראל.
6. גיבוש ראייה ביקורתית ושיטות מתחום ההיסטוריה הסביבתית להתמודדות עם אתגרי המאה ה-21.

קרדיט ומטלות הקורס

1. השתתפות ב 7 מפגשים (מתוך 9) : 7% (תופחת נקודה על כל מפגש חסר) - עדכון עצמאי ב Moodle
2. מטלה מס' 1 : 10% (הקרדיט למטלה באמצעות הערכת עמיתים)
3. מטלה מס' 2 : 10% (תבוצע לפני ובמהלך הסיור הלימודי)
4. מבדקים : 5 מבדקים הטובים ביותר מתוך 7 : 10% (2% על כל מבדק חסר)
5. עבודה/פרויקט גמר : 63% (ציון של 61 כתנאי הכרחי למעבר הקורס)
6. השתתפות בסיור ב 03.12.2026 (תנאי הכרחי למעבר הקורס)
7. מטלות בונוס במהלך הסמסטר : 5 נקודות נוספות לציון

סילבוס

נושאים	תאריך	שיעור
מבוא להיסטוריה סביבתית והקשרים הדינמיים שבין האדם לסביבתו : היכרות עם תחום ההיסטוריה הסביבתית ועם השאלות המרכזיות שבהן הוא עוסק. נבחן כיצד התנאים הפיזיים, האקלים והמשאבים עיצבו את החברה האנושית, וכיצד האדם הפך לגורם מעצב בסביבתו. <u>לקריאה :</u> ▪ Hughes (2001). An environmental history of the world: humankind's changing role in the community of life, chapter 1, pp. 4-10. ▪ McNeill, J.R. (2003), Observations on the Nature and Culture of Environmental History. History and Theory, 42: 5-43. - מבדק 1	13.10.2026	1
על סביבה וקריסת ציוויליזציות : דיון במנגנוני קריסה של חברות אנושיות ובתפקידם של משאבי טבע מוגבלים, שינויי אקלים וניצול יתר. ננתח את מקרה אי הפסחא ונעמוד על הלקחים לעולם המודרני. <u>לקריאה :</u> ▪ דיימונד, ג. (2008). התמוטטות, פרק 2, ע"מ 114-79 ▪ DiNapoli, R. J., Lipo, C. P., Brosnan, T., Hunt, T. L., Hixon, S., Morrison, A. E., & Becker, M. (2019). Rapa Nui (Easter Island)	20.10.2026	2

monument (ahu) locations explained by freshwater sources. PloS one, 14(1), e0210409.		
- מבדק 2 - הצגת מטלה מס' 1		
התפרצות הר הגעש סנטוריני כמקרה בוחן: ניתוח השפעותיה של קטסטרופה טבעית על קהילה אנושית קדומה. נבחן כיצד אסונות טבע עיצבו דפוסי התיישבות, מיתולוגיה, טכנולוגיה והתמודדות חברתית. <u>לקריאה:</u> - Sivertsen, B. J. (2009). The Minoan Eruption, The Parting of the Sea - Druitt, T. H. (2014). New insights into the initiation and venting of the Bronze-Age eruption of Santorini (Greece), from component analysis. Bulletin of Volcanology, 76(2), 794 - מבדק 3 - הגשת מטלה מס' 1	03.11.2026	3
היסטוריה סביבתית בישראל: סקירה ומקרי בוחן (חלק א'): היכרות עם תהליכים סביבתיים בהיסטוריה של ארץ ישראל: שינויי נוף, ניצול מים ומשאבי טבע, והקשרים בין אקולוגיה, תרבות וזהות מקומית. <u>לקריאה:</u> - מרט, י. (2010). היסטוריה קצרה של מפלס מי הים ומסקנות אפשריות. גליליאו, יולי 2010, עמ' 26-32 - איסר, א., גוברין, י. (1991). שינויים אקלימיים ומדבור הנגב בסוף התקופה הביזנטית. קתדרה, 61, 67-83 - Levin, N. (2006). The Palestine exploration fund map (1871–1877) of the holy land as a tool for analyzing landscape changes: the coastal dunes of Israel as a case study. The Cartographic Journal, 43(1), 45-67 - מבדק 4	10.11.2026	4
היסטוריה סביבתית בישראל: סקירה ומקרי בוחן (חלק ב'): העמקה במקרי בוחן היסטוריים — דוגמת פרויקטים לייבוש, בנייה וחקלאות — להבנת יחסי הכוחות בין האדם לסביבה בארץ ישראל בתקופות שונות. <u>לקריאה:</u> - דואני, מ. (2012). הקמת שמורת החולה כניגוד משלים לפרויקט ייבוש החולה. אופקים בגיאוגרפיה, 78, עמ' 64-81 - בלסלב, י. (2012). זיהום וטיהור שפת ימה של תל אביב. אופקים בגיאוגרפיה, 78, עמ' 103-121 - De-Shalit, A. (1995). From the political to the objective: The dialectics of Zionism and the environment. Environmental Politics, 4(1), 70–87. - מבדק 5	17.11.2026	5
אדם וסביבה בקיסריה וסביבתה: הצגת המרחב ואתגרים סביבתיים בגישת PBL (Problem Based Learning) - בחינה של סוגיות סביבתיות כהכנה לסיור הלימודי - הצגת מטלה מס' 2	24.11.2026	6
סיור לימודי לסביבת קיסריה העתיקה ונחל תנינים (הנחיות מפורטות ימסרו במהלך הסמסטר)	03.12.2026	

- הגשת מטלה מס' 2		
האדם ורעידות אדמה היסטוריות בלבנט: סקירה של השפעת רעידות אדמה על מרחבים עירוניים וחברתיים לאורך ההיסטוריה. נעסוק בדרכי ההתמודדות האנושית עם אסונות ובהיבט התרבותי של חורבן ובנייה מחדש. <u>לקריאה:</u> זוהר, מ., סלמון, ע., רובין, ר. (2025). הערכה מחודשת של רעשי האדמה שפקדו את ארץ ישראל וסביבתה והנזק שגרמו למן האלף הראשון לפנה"ס ועד לראשית המאה העשרים. אופקים בגאוגרפיה - מבדק 6	15.12.2026	7
הצגת פרויקטים מסכמים קבוצתיים	29.12.2026	8
היסטוריה סביבתית של העתיד: שאלת האחריות האנושית לעתיד הסביבה ובחינת יישום לקחים היסטוריים בהתמודדות עם משבר האקלים. <u>לקריאה:</u> טרכטנברג, מ., אלתרמן ר., בן דוד ד., פרי ד., בכור ש., לב עמי ש., האן א., כץ, ד., אלקן ד. (2018). השלכות שיעורי הצפיפות העתידיים על פניה של מדינת ישראל ב 2050 - בתחומי כלכלה, דיור, חינוך, שטחים פתוחים, תחבורה, בריאות, סביבה ומים. צפוף – הפורום לאוכלוסייה, סביבה וחברה - מבדק 7	05.01.2027	9

ספרות מלווה

- Hughes, J. D. (2009). An environmental history of the world: humankind's changing role in the community of life. Routledge.
- דיימונד, ג' (2008). התמוטטות: מדוע נפלו הציביליזציות הגדולות של העבר? האם זה יכול לקרות גם לנו? תל-אביב: מטר